

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 5 (Ağustos/August 2021), s. 292-298.
|| Geliş Tarihi-Received: 27.07.2021
|| Kabul Tarihi-Accepted: 15.08.2021
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.975166

Kül Tégin Yazıtının Kuzey Yüzünde Geçen $Y^1S^1R^1$ Kelimesi Üzerine

On the Word $Y^1S^1R^1$ in the Northern Side of the Kul Tégin Inscription

Mahsun ATŞIZ*

Öz

Kül Tégin Yazıtı, II. Doğu Türk Kağanlığı külliyyatının önemli bir parçasını teşkil eder. 1889 yılında, Rus arkeolog Nikolay Mihayloviç Yadrintsev tarafından bulunan bu yazıtla ilgili geçmişten günümüze kadar pek çok yayım ve okuma yapılmıştır. Yazıtın kuzey yüzünün 10. satırında *öd t(e)ñri $Y^1S^1R^1$ kişi oğlu kop ölg(e)li törüm(i)ş* şeklinde geçen cümlesi de, araştırmacılar tarafından genel olarak iki türlü okunmaktadır. Birinci görüşe göre, buradaki kelime *(a)ys(a)r* olarak okunup "Zaman Tanrısı buyurduğu için insanoğlu hep ölümlü yaratılmış." şeklinde çevrilmelidir. Diğer görüşe göre ise kelimenin doğru okunuşu *y(a)s(a)r* olmalı ve "Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmış." olarak çevrimi daha doğrudur.

Bu makalede, öncelikle Kül Tégin Yazıtının kuzey yüzünde geçen bu kelimenin Wilhelm Radloff, Vilhelm Thomsen, Sergey Yefimoviç Malov, Hüseyin Namık Orkun, Sir Gerard Clauson, Talat Tekin, Muharrem Ergin, Mehmet Ölmez, Ahmet Bican Ercilasun, Osman Fikri Sertkaya, Erhan Aydın gibi araştırmacılarca nasıl ele alındığına ve çevrildiğine yer verilecektir. Daha sonra ise *(a)ys(a)r* şeklinde okumanın doğru olacağı görüşü benimsenecek ve bu okumanın fonetik, morfolojik ve sentaktik gerekçeleri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kül Tégin Yazıtı, *(a)ys(a)r*, *y(a)s(a)r*, *öd t(e)ñri*.

Abstract

The Kul Tégin Inscription is an important monument belonging to Eastern Turkic Khaganate II. Since this monument was found by the Russian archaeologist Nikolai Mikhailovich Yadrintsev in 1889, many publications and readings have been made on it from the past to the present. The sentence *öd t(e)ñri $Y^1S^1R^1$ kişi oğlu kop ölg(e)li törüm(i)ş*, which is in line 10 of the northern side of the Kul Tégin Inscription, is generally read by researchers in two ways. In the first opinion, the word $Y^1S^1R^1$ must be read as *(a)ys(a)r* and translated as "The God of Time has decreed that human being has always been created mortal." In the other opinion, the correct reading of the word must be *y(a)s(a)r* and translated as "Time is owned by God, human being was created only to die."

In this study, firstly, it has been included how this word in the northern side of the Kul Tégin Inscription was interpreted and translated by researchers such as Radloff, Thomsen, Malov, Orkun, Clauson, Tekin, Ergin, Ölmez, Ercilasun, Sertkaya, Aydın. Then, it will be preferred the word to be read as *(a)ys(a)r* and stated phonetic, morphologic and syntactic reasons of this preference.

Keywords: the Kul Tégin Inscription, *(a)ys(a)r*, *y(a)s(a)r*, *öd t(e)ñri*.

* Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: mahsunatsiz@artuklu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2512-4504>.

Giriş

Kül Tegin Yazıtının kuzey yüzünün 10. satırında geçen $Y^1S^1R^1$ (𐰽𐰪𐰆) kelimesi, Wilhelm Thomsen ve Wilhelm Radloff'tan günümüze kadar $(a)ys(a)r$ veya $y(a)s(a)r/y(a)ş(a)r$ şeklinde okunup değerlendirilmektedir. Mevcut kelime ve içinde bulunduğu cümleyle ilgili nasıl bir okuma ve çeviri yapılacağına dair görüş ayrılıkları söz konusudur. Dolayısıyla konumuzla ilgili belli başlı görüşleri sıralamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1. Konuyla İlgili Belli Başlı Görüşler

Wilhelm Radloff bu kelimeyi *yaşar* olarak okur ve şöyle anlamlandırır:

ödtnri jsr kişioğli qop ölgli tırımış "Sadece Tanrı sonsuza kadar yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmıştır.¹" (Radloff 1895: 28-29).

Vilhelm Thomsen kelimeyi *yasa-* "düzenle-" şeklinde okumuştur:

öd-tänri jasar, kişi-oyly qop ölügli törümis "Tanrı zamanı düzenler, ama insanoğlu hep ölümlü doğmuştur." (Thomsen 2011: 158-159).

Sergey Yefimoviç Malov aynı kelimeyi *yasar* (*jacap*) olarak çevirmiş ve "Zamanı Tanrı tanzim eder."² şeklinde anlamlandırmıştır (Malov 1951: 33-43).

Hüseyin Namık Orkun mezkûr kelimeyi *yasar* olarak okur:

öd tenri yasar, kişi ogli kop ölügli törümis "Zamanı Tanrı takdir eder; kişioğlu hep ölmek için türemiş." (Orkun 2011: 50-52).

Sir Gerard Clauson *13. Yüzyıl Öncesi Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* adlı eserinde, *yasa-* fiilinin Moğolca olduğunu, 13. ve 14. yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde *yasa-* fiilinin olmadığını iddia eder ve bu kelimeyi *aysar* şeklinde okur (Clauson 1972: 974).

Mertol Tulum da kelimeyi *aysar* şeklinde okuyup şartlı birleşik cümle içerisinde değerlendirmiştir:

(yc) öd tengri aysar (bc) kişi ogli kop ölteçi törümis (KT K 10) "Zaman tanrısı buyurduğu için insan oğlu hep ölümlü yaratılmış." (Tulum 1990: 197).

Louis Bazin'in okuması ve anlamlandırması şöyledir:

öd täñri yasar kişi ogli kop ölügli törümis "Zaman Tanrısı (her şeyi) düzenler, insan oğlu hep ölümlü yaratılmış." (Bazin 2011: 194-95). Ayrıca Bazin, bu cümleyle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur:

"öd täñri yasar. (Bilge Kağan'ın, kardeşinin ölümüyle ilgili olarak insan yaşamının geçiciliği hakkındaki düşüncelerini yansıttığı bölümde ayrıca şunlar yer alıyor: kişi ogli kop ölügli törümis "İnsan oğlu hep ölümlü yaratılmış").

Yazarlar şöyle anlıyorlar: "Tanrı (*tänri*, Gök Tanrı) zamanı düzenler (Thomsen, JB 113: "Le ciel dispose du temps" ["Tanrı zamanı düzenler"]). Yanılgı, metindeki kelimelerin yerlerinin değişmezliğini, yani öznenin nesneden, nesnenin de fiilden önce geldiğini bilememekten kaynaklanmış olabilir. Yukarıdaki gibi bir yorum ancak "*tänri öd yasar*" cümlesi için geçerli olabilirdi.

Aslında *tänri* yalnızca "gök" ve "Gök Tanrı" (Türklerin ve Moğolların Ulu Tanrı'sı) değil, aynı zamanda "ilah, kutsal varlık," anlamını da taşır; bu olgu Eski Türk (*Uygur*)

¹ Ewig nur lebt der Himmel, die Menschensöhne leben, aber sie müssen sterben.

² время (м.е. судьбы) распределяет небо (м.е. бог).

literatürünün, Budacı, Taoist, Manici ya da Hristiyan gibi tüm kesimlerinde geniş bir biçimde yer almıştır. Bu durumda *tāhri* kelimesinden hemen sonra kutsal varlığın adı gelir: *āy tāhri* “Ay Tanrı” (HJ 176), *y ol tāhri* “Yol Tanrısı” (HJ 73), *āzrua tāhri* “Brahman” (FA 259), *tintura tāhri*, *yel tāhri*, *yaruk tāhri*, *suw tāhri*, *ot tāhri* “Meltem Tanrısı, Rüzgâr Tanrısı, Işık Tanrısı, Su Tanrısı, Ateş Tanrısı” (FA 268); vb.

Burada açıkça *öd tāhri* “Zaman Tanrısı” söz konusudur, belki de İranlıların *Zervân*’ından kalmış olabilir. Sonuçta, *öd tāhri yasar* “Zaman Tanrısı (her şeyi) düzenler” anlamına gelmektedir. Dinsel bir kavramın yön değiştirmesi sonucu, soyut “zaman” düşüncesine doğru büyük bir adım atılmış olmaktadır.” (Bazin 2011: 194-195).

Talat Tekin bu kelimeyi *(a)ys(a)r* şeklinde açıklamış ve *yasar* okunuşunu eleştirmiştir:

“Bu ibarenin fiili Radloff tarafından, *yaşar* okunmuş ve bütün cümle “Ewig lebt (nur) der Himmel”, yani “Ebediyen (ancak) Tanrı yaşar” olarak tercüme edilmiştir (1897: 148). Thomsen ise bu kelimeyi *yasa-* “düzenlemek, tanzim etmek” fiilinin geniş zamanı saymış ve cümleyi “Le ciel dispose edu temps” yani “Zamanı (ömrü) Tanrı tanzim eder” tarzında çevirmiştir. (1896: 113). Orkun (I, 50), Malov (1951: 33) ve Tekin’in (1968: 210) çevirileri de bu mealde olmuştur.

İlk kez Clauson buradaki fiilin *yasa-* olamayacağını, çünkü Moğolca olan bu sözün 13. ve 14. yüzyıldan önce Türkçe metinlerde görülmediğini ileri sürmüş ve *öd teñri aysar* okuduğu ibareyi “when heaven prescribes the time”, yani “Tanrı zamanı (ömrü) tayin edince...” şeklinde tercüme etmiştir (1972: 974).

Doerfer de *öd* kelimesini *üd* okuyarak ibareyi aynı şekilde çevirmiştir (TMEN IV: 72). Bu düzeltme yerinde görünüyor. Çünkü: 1) *yasa-* fiili gerçekten Moğolcadır; 2) Türkçe olsa bile geniş zaman eki, iki heceli biten bir fiil olduğundan, *-r* değil, *-yur* olmalıydı (*yaşayur*, *yori-yur* vb. gibi).

Söz konusu fiil, şüphe yok ki, *ay-* fiilidir. Ancak *ay-* fiilinin buradaki anlamı “söylemek” değil, fakat “emretmek, buyurmak, hükmetmek, takdir etmek” olmalıdır. Şart eki *-sar* da burada eylemin zamanını bildiren zarf-fiil eki görevindedir.” (Tekin 2014: 95-96).

Muharrem Ergin kelimeyi şu şekilde okuyup anlamlandırmıştır:

Öd tenğri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüş “Zamanı Tanrı yaşar. İnsan oğlu hep ölmek için türemiş.” (Ergin 2012: 26-27).

Mehmet Ölmez kelimeyi *aysar* şeklinde okumuştur:

öd teñri : aysar : kişi oğlu : kop : ölgeli : törümüş “Felek emrettiğinde (herkes ölecek), insanoğlu hep ölümlü yaratılmış.” (Ölmez 2013: 89-102).

Ahmet Bican Ercilasun’un okuması ve anlamlandırması şöyledir:

Öd Teñri yaşar; kişi oğlu kop ölgeli törümüş “Zamanı {ebedî olarak} Tanrı yaşar; insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.” (Ercilasun 2016: 536-537).

Osman Fikri Sertkaya “Köl Tigin (K-10)’da Geçen *Öd Teñri* ‘Zaman Tanrısı’ ile İlgili Fiili *Yaşamak* ‘Yaşamak’ mı, *Yasamak* ‘Tanzim Etmek, Düzenlemek’ mi, Yoksa *Aymak* ‘Demek, Söylemek’ mi Okumalıyız?” başlıklı makalesinde, W. Radloff’tan itibaren, *Y¹S¹R¹* kelimesiyle ilgili görüşleri tasnif etmiş ve ele almıştır. Sertkaya *öd* kelimesine de değinmekte ve *Y¹S¹R¹* kelimesinin *(a)ys(a)r* şeklinde okunması gerektiğini düşünmektedir:

“Eski Türkçede *Xⁿ* yazılarak *öd* okunan kelime ‘zaman, vakit’ anlamına gelen bir kelimedir. Clauson 1972’de *ö:d* ‘time’ (35a-b). Kelimenin Brāhmī harfleri ile yazılan Eski

Türkçe metinlerde *üd* okunmasının sebebi, Brāhmī alfabesinde /ö/ ile /ü/ ünlülerinin ayrı harfler ile yazılmasından dolayıdır.

Eski Türkçe Budist metinlerde *üç öd* ‘geçmiş, şimdiki ve gelecek’ zamanların hepsine birden *alku öd* ‘bütün zamanlar’ denilir, yani ‘her zaman’ demektir. Ayrıca, *tört öd* ile ise ‘dört zaman’, yani dört mevsim ‘ilkbahar, yaz, sonbahar, kış’ ifade edilmiştir. İslamlıktaki bir günün içerisinde olan ‘beş vakit’, namaz vakitleri ile ilgili ayrı bir zaman tayinidir.

Diğer taraftan, *öd teñri* ibaresine gelince, kelime-kelime ‘zaman tanrısı’ demektir.

Eski Türkçedeki *öd teñri* mefhumu İran’da *Zervân~Zurvân* kelimesi ile karşılanmıştır. *Zervân~Zurvân* ‘ilk prensip (primordiyal) yaratıcı tanrı’ olarak kabul edilmiştir. Avesta’daki *zurvan* ‘zaman’ kelimesinden gelmektedir. Bu yüzden BAZİN, Eski Türkçedeki *öd teñri* ibaresinin kökeninin İran’daki *Zervân~Zurvân*’dan gelmiş olabileceğini söylemiştir. Zurvanizm, Zerdüşçülüğün inanana artık pek kalmamış bir dalıdır.

Eski Türkçedeki *öd teñri*’nin Yunan mitolojisindeki karşılığı Toprakana’nın (Gaia) Uranüs’ten doğurduğu son Titan olan *Khronos > Kronos* olarak kabul edilir. *Kronos*’un zamanı yarattığı ve zamanda seyahat ettiği kabul edilir. Olayları zaman içerisinde sıralamayı ifade eden *kronoloji* kelimesi de *Kronos* isminden türemiştir. *Kronos* Roma mitolojisinde *Saturn* olarak bilinir. Haftanın günlerinden *Saturday* ‘cumaertesi’ adı da *Saturnus* çağından gelmektedir.

Türklerin İslamî devresinde de geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlarda seyahat edenin *Hıdır~Hızır* (aleyhî’s-selâm) olduğu bilinmektedir.” (Sertkaya 2017: 61).

Erhan Aydın diğer araştırmacılar göre daha farklı bir okuma tercih etmiştir: *öd teñri aysar kişi oğlı kop ölgeli törömiş* “Zaman ve (ebedî) gök şöyle demiş: “İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış.” (2019: 67).

Eyup Sertaç Ayaz söz konusu kelimeyi ve cümleyi şöyle okuyup anlamlandırmıştır: *öd t(e)ñri : y(a)s(a)r : kişi oğlı : kop ölg(e)li : törim(i)ş : “Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.”* (2020: 224).

Görüldüğü üzere şimdiye kadar aktarılan görüşler *(a)ys(a)r* ve *y(a)s(a)r/y(a)ş(a)r* olmak üzere temelde iki gruba ayrılmaktadır:

Araştırmacı	Yazıçevrimi	Aktarım
Wilhelm Radloff (1895: 28-29)	<i>ödtñri jsr kişioğlı qop ölgli tñrimş</i>	“Sadece Tanrı sonsuza kadar yaşar, insanoğlu hep ölümlü yaratılmıştır.”
Vilhelm Thomsen (2011: 158-59)	<i>öd-tñri j^as^ar, kişi-oyly qop ölgli törümış</i>	“Tanrı zamanı düzenler, ama insanoğlu hep ölümlü doğmuştur.”
Sergey Yefimoviç Malov (1951: 33-43)	<i>Öd mäñri jacar, kici oğly kop Öläli (улу: öljeli?) tñrjmic</i>	“Zamanı Tanrı tanzim eder ancak insanoğlu (daima) ölmek için doğmuştur.”
Hüseyin Namık Orkun (2011: 50-52)	<i>öd tñri y^as^ar, kişi oğlı kop ölgli törümış</i>	“Zamanı Tanrı takdir eder; kişioğlu hep ölmek için türemiş.”
Sir Gerard Clauson (1972: 974)	<i>öd teñri: aysar (not yasar) kişi: oğlı: ölgeli: törü:-miş</i>	“Tanrı, zamanı öyle tanzim ettiğinden dolayı

		insanoğlunun tamamı ölmek için doğmuştur. ³
Mertol Tulum (1990: 197)	<i>öd tengri aysar kişi oğlu kop ölteçi törümiş</i>	"Zaman tanrısı buyurduğu için insan oğlu hep ölümlü yaratılmış."
Louis Bazin (2011: 194-95)	<i>öd tənri yasar kişi oğlu kop ölügli törümiş</i>	"Zaman Tanrısı (her şeyi düzenler), insan oğlu hep ölümlü yaratılmış."
Talat Tekin (2014: 38-39)	<i>öd t(e)ñri : (a)ys(a)r : kişi oğlu : kop : ölg(e)li : törim(i)ş</i>	"Zaman Tanrısı buyurunca insan oğlu hep ölümlü yaratılmış."
Muharrem Ergin (2012: 26-27)	<i>Öd tenğri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümiş</i>	"Zamanı Tanrı yaşar. İnsan oğlu hep ölmek için türemiş."
Mehmet Ölmez (2013: 89-102)	<i>öd teñri : aysar : kişi oğlu : kop : ölgeli : törömiş</i>	"Felek emrettiğinde (herkes ölecek), insanoğlu hep ölümlü yaratılmış."
Ahmet Bican Ercilasun (2016: 536-37)	<i>Öd Teñri yaşar; kişi oğlu kop ölgeli törümiş</i>	"Zamanı {ebedî olarak} Tanrı yaşar; insanoğlu hep ölmek için yaratılmış."
Osman Fikri Sertkaya (2017: 62)	<i>öz(ü)m s(a)k(t)nd(t)m : öd t(e)ñri : (a)ys(a)r : kişi oğlu : kop : ölg(e)li : törüm(i)ş : (a)nça : s(a)k(t)nd(t)m</i>	"Kendim düşündüm, zaman Tanrısı insanoğlu tamamen ölmek için yaratılmış dediği için/buyurduğu için öyle düşündüm."
Erhan Aydın (2019: 67)	<i>öd teñri aysar kişi oğlu kop ölgeli törömiş</i>	"Zaman ve (ebedî) gök şöyle demiş: "İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış."
Eyup Sertaç Ayaz (2020: 224)	<i>: öd t(e)ñri : y(a)s(a)r : kişi oğlu : kop ölg(e)li : törim(i)ş :</i>	"Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için yaratılmış."

2. Değerlendirme

Kül Tegin Yazıtında geçen bu kelime ve cümle iki türlü okunup yorumlanabilmektedir. Bizce buradaki kelimeyi (a)ys(a)r şeklinde okumak daha doğrudur. Bu okumanın fonetik (imla), morfolojik ve sentaktik gerekçeleri şöyle izah edilebilir:

a. Fonetik bakımdan kelimedeki bütün ünsüzler kalın sıradan yazılmıştır. Dolayısıyla kelime içinde yazılmayan ünlülerin de kalın sıradan (a, ı, o veya u) okunması gerekir. Orhun Yazıtlarında ı, o ve u ünlüleri çoğunlukla kelime başında yazılır: ır(a)k, ogl(a)n, ortu, ul(a)yu vb. Ancak a ünlüsü, kelime başında ve ortasında genel olarak yazılmaz⁴: (a)gı, (a)pa, s(a)b vb. Bu bakımdan Y¹S¹R¹ kelimesinin ilk hecesi (a)y, ikinci hecesi ise s(a)r şeklinde okunabilir. Bununla birlikte, (a)y- fiilinin bu döneme ait metinlerde geçen (a)yg(ı)l T 5 (↓YD), (a)y(ı)gm(a)si T 5 vb. (↑I↓YD) gibi örneklerine bakıldığında, fiilin sadece D (Y¹) ile yazıldığı ve "söyle-, emret-/buyur-" anlamlarını karşıladığı görülecektir:

(a)yg(ı)l tedi (a)y(ı)gm(a)si⁵ b(e)n (e)rt(i)m T 5 "Sözcü ol! dedi, sözcüsü ben oldum."

³ (All) sons of men have been born to die when heaven prescribes the time.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Tekin 2014: 10-12).

⁵ Talat Tekin, *Tunyukuk Yazıtı* adlı eserinde, bu örneklere ilişkin şöyle bir değerlendirme yapar: "ay- "söylemek" eyleminin bu sözcüklerdeki anlamı bence "akıl vermek, ne yapılacağını söylemek" değil de "bir

bilge toñukuka b(a)ña (a)ydi T 31 “Bilge Tonyukuk’a, yani bana emretti.”

b(e)n s(a)ña ne (a)y(a)yin tedi T 32 “Ben sana daha ne söyleyeyim, dedi.”

b. Morfolojik açıdan bakıldığında, *(a)ys(a)r* okunuşunda herhangi bir problem görünmemektedir. Bu okunuşta, kelime *(a)y-* fiili ve *-s(a)r* şart-zarf ekinden oluşmaktadır. *y(a)s(a)r* veya *y(a)ş(a)r* okunuşu ise iki açıdan sorunludur. Birincisi bu metinlerde, ünlü ile biten iki heceli fiiller, Tekin’in de ifade ettiği gibi (Tekin 2014: 96), *-r* ekiyle değil *-yur* ekiyle kullanılır. Ayrıca Kül Tegin Yazıtının kuzey yüzünün 2. satırında, kelime zaten *y(a)ş(a)yur* şeklinde geçmektedir. Yani, morfolojik açıdan bu kelime *(a)ys(a)r* olarak okunmalıdır.

c. Sentaktik açıdan *öd t(e)ñri (a)ys(a)r kişi ogli kop ölg(e)li törüm(i)ş* cümlesi, şartlı yan cümle ve ana cümleden oluşur. Şartlı birleşik cümlelerde, yan cümle ve ana cümle arasında çoğunlukla zaman uyumu beklenir. Yani ana cümle hangi zaman çekiminden (geçmiş zaman, şimdiki-geniş zaman, gelecek zaman vb.) meydana gelmişse, yan cümle de eş veya paralel zaman çekimiyle kullanılmalıdır. Ele aldığımız cümlede de, ana cümlelerin yüklemi *-miş* geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiştir. Dolayısıyla yan cümlelerin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir ancak Köktürk dönemine ait metinlerde *-sAr* şart ekiyle oluşan şartlı cümleler, bilindiği gibi, kişi veya zaman ekleri almaz. Bu bakımdan, ana cümle hangi kişi ve zamanla çekimlenmişse yan cümle de ona bağlı olarak değerlendirilmelidir.⁶ Metinde yer alan örnekler de bu savımızı desteklemektedir. *Şartlı yan cümle veya ifade (ø zaman ve kişi eki) + ana cümle (geçmiş zaman, şimdiki-geniş zaman veya gelecek zaman + kişi çekimi)* yapısıyla oluşan bu örneklerin birkaçı şöyle gösterilebilir:

ol y(è)rg(e)rü b(a)rs(a)r + türük bod(u)n ölt(e)çi s(e)n KT G 8 “[Ey Türk halkı], eğer o yere gidersen öleceksin!”

bir tods(a)r + açs(ı)k öm(e)z s(e)n KT G 8 “[Ey Türk halkı] bir kere doyarsan, bir daha açlığı düşünmezsin!”

n(e)ñ n(e)ñ s(a)b(ı)m (e)rs(e)r + b(e)ñgü t(a)şka urt(u)m KT G 11 “Ne sözüm var [idiyse] bengü taşa kazıdım.”

liderin sözcülüğünü yapmak, onun yerine emir vermek” olmalıdır. Buna göre, *aygıl* sözcüğü “Benim adıma emir ver! Benim sözcülüğümü yap!” biçiminde yorumlanabilir; *ayygıma* sözcüğü de “lider adına konuşan, emirler veren, liderin sözcüsü” anlamına gelir (krş. *ayguçi* “sözcü”).” (Tekin 1994: 27). Sir Gerard Clauson *(a)y-* fiili için “konuş-, bildir-, buyur-” anlamlarını vermiştir (Clauson 1972: 266). Jens Wilkens *Eski Uygurcanın El Sözlüğü* adlı eserinde, *(a)y-* fiilinin anlamlarına yer verir: “befehlen, anordnen, beauftragen | emretmek, buyurmak, yönlendirmek, (bir kişiyi bir işle) görevlendirmek; sagen, sprechen, ansprechen, anreden, das Wort an j-n richten | söylemek, konuşmak, hitap etmek; mitteilen, erklären | bildirmek, açıklamak; weissagen, wahrsagen, prophezeien, verkünden | fala bakmak, kehanette bulunmak, (bir olayı) önceden görüp söylemek, ilan etmek; ordnen, verwalten | düzenlemek, yönetmek, idare etmek.

ay- başla- verwalten₂ | | yönetmek₂

ay- körgit- verkünden₂ | | ilan etmek₂

ay-tutuz- befehlen₂ | | emretmek₂

ayıp kıldur- → *ayıp kultur-*

ayıp kultur- (j-n) dazu überreden etw. zu tun | | (birine) bir şeyi konuşup yaptırmak

ayu ber- sagen, erzählen | | söylemek, anlatmak” (Wilkens 2021: 85). Mehmet Özmen, *Divanü Lüğati’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de (a)y-* fiiliyle kurulan dolaysız anlatım cümlelerini incelemiş, bu eserlerde geçen *(a)y-* fiilinin örneklerini, cümle içerisindeki kullanımlarını ve türevlerini ele almıştır (2010: 45-55).

⁶ Mertol Tulum “Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri” başlıklı makalesinde Orhun Yazıtlarında şartlı yan cümle ve ana cümle ilişkisini detaylı olarak işlemiştir, bkz. (Tulum 1990: 193-205).

Sonuç

Kül Tegin Yazıtının kuzey yüzünün 10. satırında geçen Y¹S¹R¹ kelimesi araştırmacılar tarafından (a)ys(a)r veya y(a)ş(a)r/y(a)s(a)r şeklinde okunup yorumlanmaktadır. Bizce bu kelime fonetik, morfolojik ve sentaktik açıdan (a)ys(a)r olarak okunmalı ve 10. satırdaki bu cümle *öd t(e)ñri (a)ys(a)r kişi oğlu kop ölg(e)li törüm(i)ş* "Zaman Tanrısı [öyle] buyurduğu için insanoğlu hep ölümlü yaratılmış." şeklinde çevrilmelidir.

Kaynakça

- Ayaz, Eyup Sertaç (2020). Köl Tigin (K 10) Yazıtındaki Öd T(e)ñri RSY Kişi Oğlu Koop Ölg(e)li Törüm(i)ş Cümlesi Üzerine. *The Journal of Social Science*, 4 (7), 219-225.
- Aydın, Erhan (2019). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*, 3. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Bazin, Louis (2011). *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri* (Çev. Vedat Köken). Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2012). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Malov, Sergey Yefimoviç (1951). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti*. Moskva-Leningrad: Akademie Nauk SSSR.
- Orkun, Hüseyin Namık (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, Mehmet (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özmen, Mehmet (2010). *Türk Dili Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Radloff, Wilhelm (1895). *Die alttürkische Inschriften der Mongolei -(Erste Lieferung)-*, St. Petersburg.
- Sertkaya, Osman Fikri (2017). Köl Tigin (K-10)'da Geçen *Öd Teñri* 'Zaman Tanrısı' ile İlgili Fiili *Yaşamak* 'Yaşamak' mı, *Yasamak* 'Tanzim Etmek, Düzenlemek' mi, Yoksa *Aymak* 'Demek, Söylemek' mi Okumalıyız?. *Journal of Old Turkic Studies*, 1(2), 55-63.
- Tekin, Talat (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tekin, Talat (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Thomsen, Vilhelm (2011). *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, (Çev. ve haz. Vedat Köken). Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, Mertol (1990). Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38, 193-205.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch - Deutsch - Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

